

PREMIUM E-JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Received/ Makale Geliş 05.01.2023
Published / Yayınlanma 31.03.2023
Volume/ Cilt (Issue/ Sayı) 7 (28)
ss / pp 254-270

<http://dx.doi.org/10.37242/pejoss.4370>
Research Article /Araştırma Makalesi
ISSN: 2687-5640
pejoss.editor@gmail.com

Nuryağdı SOYER

<https://orcid.org/0000-0002-9449-1300>

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü,
Sakarya / TÜRKİYE

KUZEY AFGANİSTAN'DA TİPİK BİR TÜRK YERLEŞİM YERİ OLAN ANDKHOY'DA ZİYARET DİNDARLIĞI¹

THE RELIGIOSITY OF VISITING IN NORTHERN AFGHANISTAN IN A TYPICAL TURKIC SETTLEMENT: ANDKHOY

ÖZET

Bu çalışmada, Kuzey Afganistan bölgesinde bulunan bir Türk yerleşim yeri olan Andkhoy'da kutsal kabul edilen yerlerle ilgili inanç ve uygulamalar konusu ele alınmıştır. Kırsal kesimde yerleşmiş ve eski geleneklere bağlı olan Andkhoy halkı ziyaret yerlerine yoğun ilgi göstermektedirler. Çalışmanın amacı, Andkhoy'da yaşayan Türklerin kutsal kabul ederek ziyaret ettikleri mekânlara duydukları ilgi, inanç ve pratikleri tespit etmek ve ziyaretçilerin bu yerlere yönelik tutumlarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış mülakat, katılımcı gözlem, bölgeyle ilgili literatürün ve görsel materyallerin incelenmesi olmak üzere çoklu veri toplama araçlarına başvurulmuştur. Araştırmanın kapsamı, eskiden Andkhoy ilçesine bağlı küçük birer idari birim iken, günümüzde ayrı birer ilçe olan Korgan, Karamkol ve Hançarbağ ilçelerini de içine alan Andkhoy bölgesi ile sınırlıdır. Bölgeyle ilgili halk dindarlığını ve özellikle ziyaret fenomenini doğrudan konu edinen çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırma, hem bölge halkının ziyaret dindarlığı ile ilgili inanç ve uygulamalarını tanıtmaya açısından, hem de ileride bu konu ile ilgili bilimsel çalışmalara katkı sağlayabileceği açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Din sosyolojisi, Ziyaret dindarlığı, Türbe, Kuzey Afganistan, Andkhoy.

ABSTRACT

In this study, the beliefs and practices related to the places considered sacred in Andkhoy, a Turkic settlement in Northern Afghanistan are discussed. Andkhoy people, who are settled in the countryside and adhere to ancient traditions, show great interest in visiting places. The aim of the study is to determine the interests, beliefs, and practices of the Turks living in Andkhoy in the places they consider sacred and to reveal the attitudes of the visitors towards these places. The qualitative research method is used in the study and multiple data collection tools were used, including semi-structured interviews, participant observation, examination of the literature, and visual materials related to the region. The scope of the research is limited to the Andkhoy region which includes the Korghon, Karamkol, and Khancharbagh districts that used to be small administrative units of the Andkhoy district earlier. There is no study that directly deals with public religiosity and especially the visiting phenomenon related to the region. This research is important both in terms of introducing the beliefs and practices of the people of the region about the religiosity of visiting and in terms of contributing to scientific studies on this subject in the future.

Keywords: Sociology of Religion, Religiosity of Visiting, Shrine, Northern Afghanistan, Andkhoy.

¹ Bu Makale, Haziran 2015 tarihinde Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Abdolvahap TAŞTAN danışmanlığında tamamladığımız "Kuzey Afganistan'da Ziyaret Dindarlığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma –Andkhoy Örneği" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Farklı kabileler, aşiretler ve etnik grupların bir arada yaşadığı Afganistan dağlık bir ülke olup, Hindukuş Dağları ülkeyi güney ve kuzey olmak üzere iki bölgeye ayırmaktadır. Afganistan'ın kuzey bölgesinde genel olarak Türkler yaşamaktadır. Bu bölge, her ne kadar Afganistan sınırları içinde kalsa da Hazar Denizi'nden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş Dağları'na kadar uzanan büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır (Oğuz, 2001: 43). Kuzey Afganistan'da bulunan Faryab vilayetine bağlı Andkhoy ilçesinin nüfusunu Türkmenler ve Özbekler oluşturmaktadır. Andkhoy halkı genellikle kırsal alanda yaşamakta ve tarım, hayvancılık, halıcılık gibi mesleklerle uğraşmaktadır. Halkın, dini yaşam tarzına bakıldığında ise türbeleri ziyaretle ilgili inanç ve uygulamalara fazlaca rastlanmaktadır. Bölge halkının eğitim düzeyi düşük olup, dini hayatın genel olarak sözlü kültüre dayandığı bir halk dindarlığı formunda yaşandığı görülmektedir. Halk dindarlığı toplumsal yaşantıda belirli pratikler çerçevesinde oluşan inanış ve uygulamalardır (Güleç ve Bilgin, 2018:74). Muhafazakârlık; büyüsel, mistik ve törensel eylemler ve kutsal yerleri ziyaret bu geleneksel dindarlık formu içinde temel karakteristikleri oluşturmaktadır. Araştırmanın problemini, Andkhoy halkının, ziyaret dindarlığı bağlamında, kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etmesi ve bu mekânlarla ilgili inanç ve uygulamaların durumunun ortaya çıkarılması oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, Andkhoy'da yaşayan Türkmen ve Özbeklerin, kutsal kabul ederek ziyaret ettikleri mekânlara duydukları ilgi, inanç ve pratikleri tespit etmek ve ziyaretçilerin bu yerlere yönelik tutumlarını ortaya çıkarmaktır. Aynı şekilde bu ziyaretlerin amaçlarını ve onlardan beklenen sonuçları tasvir etmek ve açıklamaktır. Bu çalışmada halk dindarlığının gündelik hayattaki görünümü olan dini ve sosyal olgulardan kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etme olgusunun durumu tespit edilmeye ve betimlenmeye çalışılmıştır.

Kuzey Afganistan bölgesiyle ilgili bilimsel çalışmalara bakıldığında, halk dindarlığı ile ilgili, bilimsel araştırma yöntemleri dikkate alınarak yapılmış çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışma, bu konuda Türkiye dışındaki Türk toplulukları ile ilgili olarak da bilimsel çalışma ve verilerin oldukça yetersiz kaldığına da işaret etmelidir (Günay, 2003: 8). Literatür taraması yapılırken erişilen ve incelenen çalışmalar, farklı disiplinler ile ilgili olup araştırma sahamızla ilgili din sosyolojisi bağlamında ziyaret dindarlığını doğrudan konu edinen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma, hem bölge halkının ziyaret dindarlığı ile ilgili inanç ve uygulamalarını tanıtmaya açısından, hem de bu konu ile ilgili ileride yapılacak bilimsel çalışmalara katkı sağlayabileceği açısından önemlidir. Araştırmamız, betimleyici bir saha araştırması olduğu için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, öncelikle çalışmanın konusu ile birinci dereceden ilgili olan çalışmalar ve dokümanlar incelenerek değerlendirilmiştir. Ardından araştırma sahamız olan Andkhoy'da gözlem ve mülakat teknikleri uygulanarak birinci elden veriler toplanmıştır. Görüşmelerde, önceden belirlediğimiz, gevşek yapılandırılmış, açık uçlu sorular sorulmuş ve görüşmelerimiz, ziyaretçiler ve türbedarlarla yapılmıştır. Bireysel görüşmeler yapıldığı gibi odak grup görüşmeleri de yapılmıştır. Katılımcılar kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Doğal ortamda yaptığımız gözlemlerde fotoğraflar, video kayıtları, levhalar ve dokümanlar toplanmış ve ayrıca dikkatimizi çeken olgu ve olaylar da not alınarak değerlendirilmiştir. Araştırmamız çerçevesinde 18 ziyaret yerinde gözlem ve inceleme yapılmış olup bu süreçte, biri kadın 6'sı erkek yedi türbedar ve 10'u erkek 15'i kadın toplam 25 de ziyaretçi ile yüz yüze görüşülmüştür. Ayrıca üç de odak grup görüşmesi yapılmıştır.

2. ZİYARET FENOMENİ ve ZİYARET DİNDARLIĞI

Aslında birini veya bir yeri görmeye gitmek anlamında Türkçemizdeki ziyaret sözcüğü Arapça ziyaret kelimesinden gelmekte olup yine Arapçada aynı kökten zevr sözcüğü hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manalarına gelmektedir (Günay vd., 2001: 9). Ziyaret kelimesi genellikle dini anlamda; ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve

hastaları görmeyi ifade ediyor (Oymak, 2002: 13). İslam'da, önceleri cahiliye adetlerinin devam ettirilmesi ve şirk endişeleriyle yasaklanmış olan kabir ziyaretine daha sonra müsaade edilmiş ve Hz. Peygamber'in kendisi bile kabir ziyareti yapmıştır. İslam'ın vakarı ile bağdaşmayan birtakım Cahiliye adetlerini unutturmak, kabirlere ve oralarda yatanlara aşırı saygı ve hatta onlara ibadet gibi şirk görüntülerini yok etmek amacıyla yasaklanmışsa da daha sonra ahireti hatırlatması sebebiyle buna izin verilmiş bulunmaktadır (Günay vd., 2001: 9). Sevap kazanmak için kutsal mekânları ziyaret etmenin başında, İslam'ın beş şartından biri olan, Kâbe'yi ziyaret etmekle yerine getirilen hac ibadeti gelir. Yine birçok hadiste hastaları ve akrabaları ziyaret etmenin de sevap olduğu Müslümanlara bildirilmiş ve tavsiye edilmiştir. İslam dininde her ne kadar ibret almak, ölümü ve dolayısıyla ahireti hatırlatması için kabir ziyaretine izin verilmişse de zamanla bu ziyaret uygulaması, kabirlerden ve hatta onlara ait veya onlara yakın çevrede bulunan eşyadan bile sevap kazanmak ve bazı muratlarını elde etmek için başvurulmuş bir eyleme dönüşmüş görünmektedir. Belki de bu uygulama, sevap kazanmak için kutsal yerleri ziyaret ederken yapılan duaların, kabirleri ziyaret ederken ölümler için edilen dualarla karıştırılması ve ölümler için edilen duaların da kendilerine sevap kazandıracakları umuduyla ve hazır bu manevi ortamı yakalamışken kendi muratlarını da dilemek şeklinde başlamıştır. Herkesin, özellikle de ziyaret dindarlığını daha çok yaşayan orta-alt sınıfın, dinlerce belirlenen mübarek yerlere her zaman ulaşabilme imkânının olmaması, bu insanları kendilerinin her zaman ulaşabilecekleri kutsal mekânları türetmeye itmiş olabilir.

Bu çalışmanın asıl araştırma konusunu oluşturan ziyaret fenomeni her ne kadar yukarıda değindiğimiz olağan ziyaretlerle ilişkili ve onlardan esinlenmiş olsa da farklı bir konuya mahsustur. Burada bahis konusu olan; yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, şehit evi, dede mezarı gibi kutsal kabul edilen mekânlara belli hacet, dilek istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır. Günay'a göre, diğer dindarlık türlerine göre halk dindarlığında kutsallık türbelerde, yatırlarda, tekkelerde, dede, şehit, eren, evliya mezarlarında, kutsal ağaçlar, kayalar, pınarlar, su kaynakları ve mağaralarda tecelli edebilmekte, keramet ve mitolojik unsurlar orada oldukça etkin görünmektedir (Günay, 2001: 540). Bu mekânlarda çeşitli adlarla anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, eren, ermiş, âbid, zahid, âlim, sofu, seyyit, şeyh, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilmektedir. İnsanların, çok uzun zamanlardan beri, kutsal kabul ettikleri yerleri değişik amaçlarla ziyaret ettikleri ve buralara adaklar adadıkları bilinmekte ve hemen hemen tüm toplumlarda bu uygulamalar görülmektedir. Velilerin sağlıklarında gösterdikleri kerametler, öldükten sonra da mezarlarında yahut kendilerinden artakalan eşyalarda devam ediyor; hatta çevrelerindeki ağaçlara, taşlara, dağlara, tepelere sirayet edebiliyor. Üstelik bazen bizzat bir kısım taşlar, sular, ağaçlar, tepeler, kayalar feyiz ve bereket menbâna dönüşebiliyorlar (Günay vd., 2001: 85). Ziyaret yerleri, başlangıçta insanların, sevdikleri din büyükleri, tasavvuf ehli ve milli kahramanlar gibi zatlara olan saygılarıyla başlamıştır. Bu zatlara, onlar hayattayken başlayan bu saygı giderek artmış ve öyle bir hal almış ki kabirlerinin etrafındaki eşyaya bile geçmiştir. Zira dini tecrübeyi yaşama arzusunda olan insan Allah'ın işaret, alâmet, tezahür ve delillerini doğrudan kullanarak kutsal ve ilahi kudretle sezgisel ve duygusal ilişki kurma çabası içindedir (Yeğin, 2015: 279).

Türbe ziyareti olayı ve ziyaretle ilgili adak uygulamalarında, dünyanın çeşitli bölgelerinde ve farklı toplumlarında bazı farklılıklar olmakla beraber bunların temelinde yatan inanç ve uygulanan ritüeller her yerde aynı paralelliği gösterir. Bu manada ziyaret inancı ve adak uygulamalara neredeyse evrenseldir diyebiliriz. Şu halde, böylesine bir perspektiften bakıldığında ziyaret inancı ve olayı dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip bulunan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Günay vd., 2001: 10). Bu inanç ve uygulamalar, farklı

milletlerde ve muhtelif zamanlarda dikkate değer farklılıklar göstermekle birlikte, ilginç birtakım benzerlikler de sergilemektedirler.

3. AFGAN TÜRKİSTANI (GÜNEY TÜRKİSTAN)

Hindukuş dağlarının kuzey ve güney olmak üzere iki bölgeye ayırdığı Afganistan'ın kuzey bölgesine Türk nüfusu hakimdir. Türklerin günümüz Afganistan topraklarına yerleşmesi, her ne kadar ülkenin siyasi sınırlarının belirlendiği 19. yüzyılda birtakım göçler sonucu gerçekleşmiş ise de aslında çok daha eskilere dayanmaktadır. Afganistan'da ilk Türk varlığı MS. 50'de görülmeye başlanmıştır (Uçar, 2010: 527). Bu bölgede yaygın olarak Türkmençe ve Özbekçe konuşulmaktadır. Bu yüzden Kuzey Afganistan'a Afgan Türkistanı ya da Güney Türkistan da denilmektedir. Kuzey Afganistan bölgesi; Badgis, Faryab, Saripul, Cevizcan, Belh, Samangan, Bağlan, Kunduz, Tahar ve Badahşan vilayetlerinden oluşmaktadır. Bu bölgede genel olarak Özbekler ve Türkmenler yaşamaktadırlar. Günümüzde Türkleri Afganistan'ın kuzey bölgelerinde görüyoruz. Onlar güneyde kabaca Hindukuş dağlarına kadar dağılmışlardır. Ülkenin bu bölgesi genel olarak Afgan Türkistanı veya Çahar Vilayat olarak anılmaktadır (Jarring, 1939: 11). Bölge halkının çoğu tarım, hayvancılık ve halıcılıkla uğraşmaktadır. Afganistan Türklerinin Özbeklerden sonra ikinci kalabalık grubu olan Türkmenlerin ürettiği dünyaca ünlü el dokuma Türkmen halıları ve astragan kürk yapımında kullanılan karakul kuzularının postu ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir ve Afganistan'dan ihraç edilen malların başında gelmektedir. Türkmen Türkleri 1920'lerde Bolşeviklere karşı Basmacı Ayaklanması sırasında bölgeye Karagül koyununu ve Türkmen kilimciliğini sokmuşlardır (Kalafat, 1994: 11). Erkekler tarım ve hayvancılıkla uğraşırken kadınlar genelde ev hanımı olarak ev işleri, çocuk yetiştirme, halı ve kilim dokuma, dikiş-nakış gibi el sanatları ile uğraşmaktadırlar.

4. ANDKHÖY BÖLGESİ

Andkhoy, Kuzey Afganistan'da bulunan Faryab vilayetine bağlı bir ilçe ve merkezinde bulunan şehrin adıdır. Andkhoy vahası, Afganistan'ın uzak kuzeybatı köşesinde yerleşmiş olup, Türk dili konuşanların (Özbekler, Türkmenler ve daha birçok küçük etnik gruplar) hâkim olduğu karışık bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır (Baldauf, 2007: 135). Andkhoy Orta Asya'nın en uzun nehri olan Amuderya'ya yaklaşık 30 km uzaklıktadır. Kırsal iklimin hâkim olduğu bu şehir, Karakum Çölü'nün güneyinde ve Afganistan'ın Türkmenistan'la olan sınırı üzerinde bulunmaktadır. Eskiden, Andkhoy ilçesine bağlı daha küçük idari birimler olan Karamkol, Korğan ve Hançarbağ ilçeleri günümüzde Faryab iline bağlı ayrı birer ilçe olmuşlarsa da hala bu dörtlü ilçeden Andkhoy diye bahsedilmekte ve anlaşılmaktadır. Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu'nun 2022-2023 yılı için yayınladığı tahmine göre yaklaşık 154.000 kişilik bir nüfusun yaşadığı Andkhoy dörtlü ilçeleri, Kuzey Afganistan'da demografik ve coğrafi açıdan tipik bir örneği temsil etmektedir. Sahip olduğu zengin kültürü ve özgün gelenekleriyle dikkate değer bir ilçe olan Andkhoy'nun nüfusunun yüzde 100'ünü Türkler (Türkmenler ve Özbekler) oluşturmaktadır.

Andkhoy bölgesi, Karakum Çölünün güneyinde yer almakta ve karasal bir iklim türüne sahiptir. Bölgede genelde kuraklık ve susuzluk hâkimdir. Devletin içme suyu sıkıntısını çözmek için 2000'li yıllarda devreye soktuğu Amuderya Nehrinden Andkhoy'a içme suyu getirme projesi de halkın sıkıntısını gidermede yeterli olamamış ve projenin devamı da gelmemiştir. Yeterli suyun ve sulama tekniklerinin bulunmadığı bölgede, çiftçilerin ettikleri tek mevsimlik arpa ve buğday tarlaları büyük oranda o sene yağacak yağmurun insafına terkedilmiş durumdadır. Bölgede yazlar sıcak ve kurak, kışlar da kuru soğuk ve az yağışlıdır. İlkbahar, yaz ve güz aylarında sık sık kum fırtınaları olur. Ekonomisi, topraklarının sadece %15'i ekilebilir olmasına rağmen, ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmakta olan Afganistan'da, tarım ve hayvancılığın, özellikle de koyun ve keçi yetiştiriciliğinin önemi büyüktür (DEİK, 2021: 2). Bu

şartlarda sadece tek mevsimlik arpa ve buğday üretimi yapılabilmekte ve elde edilen hasat halkın ihtiyacını karşılamaya bile yetmemektedir. Bu yüzden Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkelerden buğday ve un ithal edilmektedir. Nüfusun önemli bir kesimini oluşturan köylü sınıfı çalışmak için büyük şehirlere ve hatta yurtdışına gitmektedir. Son yıllarda çalışmak için kaçak yollardan İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve hatta Avrupa ülkelerine giden gençlerin sayısı giderek artmaktadır.

5. AİLE ve SOSYO-KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Afganistan genelinde olduğu gibi Andkhoy'da da ataerkil toplum yapısı egemendir. Ailede tek otorite erkek yani babadır. Aile, karı, koca, çocuklar ve torunlardan oluşup, aile düzeni erkeğin yönetimine dayanmaktadır. Aile işleri baba ve anne tarafından yürütülmekte, erkek, aile ekonomisinden sorumlu ve çoğu konuda karar vericidir (Yarqin, 2010: 76). Toplumda çok çocuklu ve geniş aile tipi yaygın olup çekirdek aile tipine ise çok az rastlanmaktadır. Bölgede doğum kontrolü kavramının halk arasında pek bir karşılığı yoktur. Akrabalar arası evliliklerin yaygın olduğu Andkhoy'da evlilikler genellikle görücü usulüyle gerçekleşmektedir. Aile bağlarının güçlü olduğu Andkhoy'da evlenen çiftler, oğlanın anne babasıyla birlikte aynı ailede yaşamaktadırlar. Hatta baba vefat etmeden aileden ayrılmak ayıp sayılmakta ve toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Evlilikler genç yaşlarda ve imam nikâhı ile yapılmaktadır. Aileler, başlık parasının miktarının fazla olması nedeniyle ve bir de ahlakları bozulur endişesiyle çocuklarını bir an önce evlendirmek istemektedir. Bu da çocuk evliliklerine yol açmaktadır. Afganistan'da boşanma hoş karşılanmamaktadır. Bu yüzden de boşanmalara çok az rastlanır. Kadınların sosyal hayata katılımı oldukça azdır, evlerinden dışarıya pek çıkmazlar. Köydeki kadınlar, akrabaları hariç, erkeklerle görüşmez, konuşmaz, acil bir durum olmadıkça hiçbir şekilde iletişim kurmazlar. Andkhoy'da kadınlardan öğretmenlik, doktorluk, hemşirelik, banka memuru, devlet memurluğu gibi mesleklerde çalışanlar varsa da bunların sayısı çok azdır.

Kırsal geleneğin yaygın olduğu bölgede sosyal ilişkiler, köy tipi toplum geleneğine göre yürütülmektedir. İnsanların kan bağı olan insanlarla bir arada yaşadıkları köy hayatında sivil toplum kuruluşları gibi örgütlenmeler bulunmamaktadır. Belli şekil ve ölçüde "dindar" bir çevre oluşturan Andkhoy halkı, Afganistan'da yaşayan diğer etnik gruplar gibi kendi özgün gelenek ve dini anlayış biçimleriyle farklı bir yere sahiptir. Dini hayatın tezahürleri daha çok halk dindarlığı şeklinde gözlemlenmektedir. Halk dindarlığını, toplumsal yaşantıda belli pratikler çerçevesinde oluşan inanış ve uygulamalar olarak tanımlayabiliriz (Güleç ve Bilgin, 2018:76). Halkın yaşantısında din adına uygulanan pratiklerde tasavvufun rolünün büyük olduğu görülmektedir. Afganistan'ın İslamlaşmasında önemli tesirleri bulunan tarikatlar günümüzde de etkili olmaya devam etmektedir (Saray, 1988: 403). Bölgede Kadiriye tarikatı yaygındır. Andkhoy'da yaşayan Türklerin toplumsal ilişkilerinde dini geleneklerin etkisi açıkça görülmektedir. Toplumsal kurumların her birinde dinin özellikle de tasavvuf ve tarikatların etkileri oldukça yaygındır.

6. EĞİTİM

Uzun yıllardan beri işgallerle ve iç savaşla boğuşan Afganistan'ın eğitim sistemi de bu kötü süreçten olumsuz etkilenmiştir. Özellikle kırsal alanlarda ve köylerde yaşayanlar için bu durum daha da kötüdür. Üstelik Taliban'ın birinci döneminde, kız çocukların evlere hapsedilip okuldan alıkonulması ve okul müfredatında İslami derslere ağırlık verilerek değişiklik yapılması da eğitim sistemine büyük bir darbe vurmuştur. Afganistan'da 2001 yılında Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılması ve ülkeye uluslararası desteklerin artmasıyla beraber adeta bir eğitim seferberliği başlamıştır. Eğitim alanında kız çocuklarının okula gitme yasağının kaldırıldığı, karma eğitimin yaygınlaştığı ve okullaşmanın arttığı 2001 sonrası dönemde, 2018 yılı itibariyle toplam öğrenci sayısı 10 kat artarken; bu öğrencilerin yaklaşık %40'ını kız

öğrenciler oluşturmuştur (Bayar, 2021: 487). Taliban yönetiminin düştüğü 2002 yılından 2005 yılına kadar yaklaşık olarak öğrenci sayısında dört milyonluk bir artış olmuştur (Kazu ve Güleçen, 2008: 27). Buna rağmen okul binası, kitap ve kırtasiye, kaliteli öğrenim yetersizliği gibi eksiklikler nedeniyle eğitim alanında istenilen verim alınmamaktadır. 15 Ağustos 2021 tarihinde Taliban'ın tekrar iktidarı ele geçirmesiyle eğitim sistemi 20 yıl sonra daha da gerilemeye başlamış ve kız çocuklarının okula gitmesi tekrar yasaklanmıştır.

7. DİNİ YAŞAM

Afganistan, 7. Asrın sonlarında İslamiyet'i yayan Arap orduları tarafından istila edildikten sonra İslamlaşmaya başlamıştır. Hz. Osman döneminde İslamiyet Afganistan'da hızla yayılmaya başlar (Fevzi, 2012: 550). O zamandan beri bir İslam ülkesi olan Afganistan'da nüfusun yüzde 99'u Müslüman olup, büyük çoğunluğu Hanefi mezhebine mensuptur. Afganistan 2004 Anayasasında da devletin adının Afganistan İslam Cumhuriyeti ve ülkenin resmi dininin de İslam dini olduğu belirtilmiştir. Andkhoy'da ise Hanefi mezhebi dışında herhangi bir mezhep mensubu yoktur. Afganistan toplumunun dini hayatında tasavvuf ve tarikatların önemli yeri vardır. Tarihte olduğu gibi günümüzde de tasavvuf, dini ve sosyal hayatı etkileyen temel unsurlardan biridir. İslam dünyasının meşhur tasavvuf merkezlerinden olan Horasan bölgesinin bir kısmı, Gazne, Herat ve Belh gibi önemli şehirler bu ülkenin sınırları içerisinde bulunmaktadır (Saray, 1988: 403). Andkhoy'da yaygın olan tarikat ise Kadiriye tarikatıdır. Andkhoy halkının sosyal hayatında, neredeyse her alanda dinin ve tasavvufun etkisi bariz bir şekilde kendini göstermektedir. Geleneksel ve muhafazakâr adetlerin yaşatıldığı ve neredeyse her gencin az çok medrese eğitimi almış olduğu bu toplumda, aileden tutup eğitim ve siyasete kadar tüm toplumsal kurumlarda din ve tasavvufun etkisi görülmektedir. Afganistan'ın tarihini ve Sosyo-kültürel sürecini incelediğimizde din faktörü ülkenin siyasi, sosyal ve kültürel yapısını önemli ölçüde etkilemiş ve etkilemektedir (Sıddiqi, 2007: 146). Toplumda her alanda din adamlarının etkisi oldukça fazladır. Çeşitli Sosyo-kültürel konularda da onların görüşlerine başvurulmaktadır. Halk arasında küçük çaptaki birçok hukuki ve toplumsal meseleler mahkemeye gidilmeden din âlimleri ve “yaşulular” denilen aksakallar tarafından çözüme kavuşturulmaktadır. Neredeyse tüm tören, toplantı, konferans ve hatta spor müsabakaları gibi etkinliklere Kuran'dan birkaç ayet okunarak veya dua edilerek başlanır. Örneğin, güreş müsabakaları ve oğlak oyunu gibi tamamen sportif aktivitelere bile dua edilerek başlanır.

Andkhoy'da, son yıllarda Mollalar, “eski” yaşlı Mollalar ve “yeni” genç Mollalar şeklinde âdeta ikiye bölünmüş durumdadır. Özellikle din eğitimi Pakistan medreselerinde tamamlayan, “yeni” genç Mollalar halkın önemli bir kısmı tarafından tepki görmekte ve Vehhabilikle yaftalanmaktadırlar. Bu “yeni” Mollalar; Mevlit Kandili, türbe ziyareti, vefat eden küçük çocuklara cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı gibi bazı konularda “eski” Mollalardan farklı görüşler sergilemektedirler. “Eski” Mollalar; türbe ziyareti, Mevlit Kandili, camilerde beş vakit namazdan sonra aşır okunması gibi halkın önceden uygulaya geldiği bazı dini geleneklere fazla karışmazken, “yeni” Mollalar bu geleneklere karşı çıkmakta ve bu uygulamaları şirk ve bidat olarak görmektedir. Ancak toplumun bir kısmı da “yeni” Mollaların kendilerini daha iyi yetiştirdikleri kanaatinde olup onların tarafında gözükmektedir. Bu bağlamda toplum da âdeta ikiye bölünmüş durumdadır.

Andkhoy'da halkın yaşadığı dindarlık şekli; beş vakit namaz kılmak, kuran okumak, türbeleri ziyaret etmek ve adak adamak, muska takmak ve mübarek dini gün ve gecelerde dini törenlere katılmak gibi daha çok pratikte uyguladıkları bir dindarlık tarzıdır. Birçok Mollanın hurafe, batıl veya bidat diye nitelediği bazı dini gelenek ve uygulamalar halk tarafından devam ettirilmekte ve şekilci, bireysel dini yaşam diyebileceğimiz bir dini hayat tarzı sürdürülmektedir. Bu dindarlık biçiminin merkezinde ise adak ve türbe ziyareti bulunmaktadır. Türkiye dışındaki Türk topluluklarının, dinî yaşantısı ve kültüründe de adak ve ziyaret dindarlığı anlaşılan çok önemli ve karakteristik bir yer tutmakta; hatta bazı bakımlardan çok

daha zengin, tipik ve fonksiyonel görünmektedir (Günay, 2003: 8). Afganistan'ın hiçbir yerinde kadınlar camiye gitmediği gibi Andkhoy'da da bu durum farklı değildir. Özellikle köylerdeki kadınlar işleri olmadıkça evlerinden dışarı çıkmazlar. Köyde herkes birbirini tanır ve çoğu birbirinin akrabasıdır. Buna rağmen, kadınlar evden dışarıya çıktıklarında namahreme yüzünü göstermemek için burka² giyerler. Bununla birlikte taziye merasimlerine ve türbe ziyaretlerine en çok kadınların gittikleri görülmektedir.

8. ANDKHOY'DAKİ ZİYARET YERLERİ

Ziyaret yerleri, insanlar tarafından yoğun ilgi gören ve kutsal mekânlar olduğuna inanılarak adak adanan, belirli zamanlarda gidilip dua ve ziyaret edilen ve belli ritüellerin uygulandığı yerlerdir. Türk kültür geleneği içinde geçmişten günümüze varlığını sürdürmekte olan yadır, ziyaret ve türbeler, kendi etraflarında kümelenen halk inançları açısından oldukça önemli ve kutsal mekânlardır (Altun, 2010: 173). Böyle ziyaret yerleri, Andkhoy'da da oldukça fazla olup insanlar tarafından yoğun ilgi görmektedir. Andkhoy'da evliyalara saygı duyulmakta ve türbeleri ziyaret edilmektedir. Her sınıftan insan şifa bulma, çocuk sahibi olma, uğursuzluktan kurtulma, borçtan kurtulma vb. hacet ve dileklerle türbelere gitmekte ve oralarda dua etmekte ve adaklar adamaktadırlar. Ziyaret yerlerinde halk tarafından uygulanan pratiklerin birçoğunun yanlış ve dine aykırı olduğu Mollalar tarafından söylenmekte ve bunlar bidat, batıl ve hurafeler olarak nitelendirilmektedir. Özellikle de son yıllarda sayıları artan Pakistan'da din eğitimi tamamlayıp gelen "yeni" Mollalar, muskacılık, üfürükçülük, adak adama ve türbe ziyareti gibi konular üzerinde sıkça durmakta ve bunların kesinlikle İslam'a aykırı olduğunu söylemektedir. Buna rağmen ziyaret inancı halk arasında önemli bir yere sahiptir. Bölge halkı, çaresiz kaldığı durumlarda yadır ve türbelere gitmekte ve bu mekânlarda dua edip adaklar adamaktadır. Aslında, günümüz Türk dünyasında "halk dini" veya "halk dindarlığı" söz konusu olduğunda, orada sadece geniş kitlelerce kendilerine olağanüstü güçler veya haller atfedilerek kutsal bilinen ve bu bakımdan çeşitli dilek ve amaçlarla ziyaretlere konu teşkil eden adak ve ziyaret yerleri etrafında oluşmuş bulunan dinî kültür ve dindarlık boyutu yer almamaktadır (Günay, 2003: 7). Bölgede, toplumun dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturan halk dindarlığı diyebileceğimiz bu inanç ve uygulamalar ilgi görmektedir ve halk tarafından yaşatılmaktadır.

9. TÜRBE ZİYARETİ USULÜ ve ADABI

Kutsalın bu hem kendine cezbedici ve hem de korkutucu ve ürkütücü çift yönlü karmaşık özelliği dolayısıyla ki, insanların ziyaret yerleri ile olan ilişkileri birtakım usul, adap ve menâsiki de beraberinde getirmektedir (Günay vd., 2001: 90). Araştırma alanımızda Türbe ziyareti adap ve usulüne zaman ve mekân açısından dikkat edilmektedir. Andkhoy'daki ziyaret yerlerine zaman olarak genelde Çarşamba ve cuma günleri tercih edilse de haftanın her günü ziyarete gidilebilmektedir. Bununla beraber Muharrem ayının onu, Nevruz bayramı gibi yılın belli günlerinde İmamcanlar, Baba Veli ve Şah-ı Merdan ziyaretlerine gidilmekte ve orada o güne özel ziyaretler ve kutlamalar yapılmaktadır.

Elde ettiğimiz veriler, ziyaretçiler tarafından, ziyaret yerlerinde ve ziyaret esnasında uygulanmak üzere geliştirilmiş olan bazı adap ve usuller olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz: Ziyarete gidebilmek için ilk önce temiz olmak gerekir. Gitmeden önce mutlaka abdest alınır ve tam bir ihlasla gidilir. Kadınlar, ziyaret yerlerine genelde yaşlı (menopoz dönemine girmiş) bir kadın eşliğinde giderler. Genç kadın ziyaretçiye eşlik edecek olan yaşlı kadının temizlenmiş olması yani menopoz dönemine girmiş olması esastır. Bir başka ifadeyle temiz olmama ihtimali olmamalıdır. Görüştüğümüz bir kadın ziyaretçi, bu bağlamda, "Artık ben erkek gibiyim. Kırk yaşıma girdiğimden beri insanlara hizmet ediyorum." demiştir. Ziyaret yerine hiçbir zaman ayakkabıyla girilmez, ayakkabılar dışarıda bırakılır. Bazı ziyaret

² Tepeden tırnağa tüm bedeni örten, gözlerin görübilmesi için göz hizasında gözenek bulunan Afgan kadınlarına özgü bir çeşit çarşaf

yerlerinde ziyaretçiler iki rekât namaz kılarlar. Ziyaret ederken manevi havaya girilir. Türbenin yanı başında kibleye dönerek ayet okunur, dua edilir, adak adanır ve bazen mum yakılır. Sandukanın etrafında dönenler olduğu gibi sandukayı kucaklayıp ağlayanlar da olur.

Türbeye ziyaret için gitmeden önce temizlik şart olduğu gibi ihlas ve samimiyet de şarttır. Evdeyken niyetlenip, dua ederek gidilir. Üç, beş veya yedi hafta devam eden ziyaret süreçleri olur. Bu süreçte evdeyken bile akşamları evliyayı hatırlayarak ve ona dua ederek uyumak gerektiğini ifade ederler. Yine görüştüğümüz bir kadın ziyaretçi şunları anlattı: “Bir gece geç saatlere kadar uyuyamadım. Sabah erkenden gidip şu en güzel elbiselik kumaşımı İmamcan evliyaya örtüyüm diye niyetlendim. Sonra biraz da olsa rahat uyumuşum. Ertesi gün erkenden götürüp o kumaşımı evliyanın türbesi üzerine örttüm.”

10. ZİYARET ESNASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN RİTÜELLER

Manevi gücü ve meziyeti olduğuna inanılan kişilerin defnedildikleri bu mekânlarda, hacet, dilek, istek, murat gibi isimlerle adlandırılan taleplerde bulunmakta ve bazen aynı, bazen de her bir mekâna özgü birtakım ritüeller yapılmaktadır (Yıldız, 2013: 879). İncelediğimiz 18 ziyaret yerini bu açıdan değerlendirdiğimizde birtakım ayin ve ritüellerin oluştuğunu görüyoruz. Bunları her ziyaret yerinde yapılan ritüeller ve bazı ziyaret yerlerine özel uygulamalar şeklinde iki kategoride inceleyebiliriz.

10.1. Her Ziyaret Yerinde Gerçekleştirilen Ritüeller

Araştırma alanımız olan Andkhoy’da bazı ritüeller her ziyaret yerinde uygulanırken bazı uygulamalar da belli ziyaret yerlerinde gerçekleştirilmektedir. Kuran okumak, dua etmek, dilek dilemek, para bırakmak, ekmek bırakmak, adak adamak, mum yakmak, kurban kesmek, ağaca veya çalıya bez bağlamak, ağaç veya çalının altından geçmek veya etrafında dönmek, yarayı türbe çevresinden alınan topraktan yapılmış çamur ile sıvamak, uğursuzluktan kurtulmak için çille kestirmek gibi uygulamalar her ziyaret yerinde gerçekleştirilmektedir. Yine düğün arabası veya düğün devesi herhangi bir türbenin yanından geçerse türbeye mendil bırakmak gibi Türkiye’de de benzerlerine rastladığımız bazı ritüeller incelediğimiz her ziyaret yerinde karşımıza çıkmıştır. Düğün ve sünnet töreni konvoylarının da buraya ziyarete getirildiği gözlemlenmiştir. Düğün konvoyunda gelin türbeye getirilip dua ettirilir (Yılmaz, 2016: 539). Bunlardan birkaç uygulamanın, araştırma alanımızda yaygın uygulamalar olduğu için daha detaylı bir şekilde üzerinde durulacaktır.

10.1.1. Bez Bağlama

İncelediğimiz tüm türbelerin hemen yanı başında o türbeye ait bir ağaç veya “kızgın” denilen bir çeşit dikenli çalı bulunmaktadır. Her ziyaret yerinde bulunan bu ağaç veya kızganlara çeşitli renklerde ip ve bezler bağlanmaktadır. Bazı türbelerin ağaçlarına, kadınların tokalarını bağladıkları da gözlemlenmiştir. İmamcan Evliya’nın pette (aksöğüt) ağacına bağlanan tokalar bunun en iyi örneğidir.

10.1.2. Çille Kestirme

Uğursuz veya kötü niyetli olduğu varsayılan bir kadının, hamile kadının veya yeni doğmuş bir bebeğin yatak odasına kasten girmesi ya da onların üzerine gölgesini salması (kastla yanından geçmesi) uğursuzluk olarak kabul edilmekte ve bu uğursuzluktan dolayı hamile kadına veya bebeğe çille düştüğüne (hasta olacağına, aşırı zayıflayacağına) inanılmaktadır. Çillelinin türbeye götürülüp çillesinin kestirilmesi gerekmektedir. Bu uğursuzluğa maruz kalmış ve üzerine çille düşmüş kadın veya bebeğin vücudunda yara oluştuysa buna ıslak çille, kadının çocuğu olmuyor veya bebek aşırı zayıfladıysa buna kuru çille denmektedir. Buna benzer şekilde çillelinin üzerine uğursuz bir kadının gölgesi düşüyse de gölge çillesi denmektedir. Her üç durumda da çilleli kadın veya bebeği türbeye götürüp çillesi kestirilmektedir. Kuru çilleyi

kestirmek için hasta, yaşlı bir kadın tarafından türbeye götürülüp boyu, keçi veya koyun bağırsağı ve yedi renkte ipe ölçülür ve o bağırsak ve ipler birer tutam uzunluğunda kesilir. Benzer uygulamalar tüm Türk halklarında da görülmektedir. Ali Çelik Anadolu'ya gelen ilk Oğuz topluluğu olduğunu belirttiği Çepnilerde hasta, çelimsiz çocukların tedavisinde uygulanan benzer uygulamalardan bahsetmektedir. Yürümekte güçlük çeken çocukların ayakları bir ipe bağlandıktan sonra Cuma namazı çıkışında camiden ilk çıkan kişiye bu bağ kestirilir (Çelik, 1999: 467). Kırgızların Tuşoo Kesme adı verdikleri törende orta yaşta çocuklar bir araya gelirler ve koşu müsabakası düzenlerler, müsabakada birinci gelen çocuk ilk adımlarını atmak üzere olan çocuğun ayaklarına bağlanan tuşooyu keser (Aça, 2009: 33).

10.1.3. Kuru Çille

Kuru çilleyi kestirmek için çilleli kadın veya bebek, yaşlı bir kadın tarafından türbeye götürülüp boyu, keçi veya koyun bağırsağı ve yedi renkte ipe ölçülür. O bağırsak ve ipler türbenin yanı başında birer tutam uzunluğunda kesilir. Ve bu uğursuzluktan kurtulmak için dua edilir. Bu uygulama, çarşamba günleri yapılmak suretiyle üç haftalık bir sürede tamamlanır. İlk Çarşamba helal (ince) bağırsak, ikinci Çarşamba haram (kalın) bağırsak ile ve son Çarşamba da yedi renkte ipe çillelinin boyu ölçülür, bağırsaklar da ipler de yaşlı kadın tarafından, birer tutam uzunluğunda makasla kesilir ve çille kesme uygulaması tamamlanmış olur.

10.1.4. Islak Çille

Islak çille denen, hamile kadın veya yeni doğmuş bebeğin uğursuzluğa uğraması sonucu vücudunda çıktığına inanılan, yaraların tedavisi için de türbeye gidilip çille kestirilir. Islak çillenin kestirilmesi de şöyle olur: Yaralı kadın veya bebek yine yaşlı bir kadın tarafından türbeye götürülür. Yaşlı kadın yanında götürdüğü su ile hastanın yaralarını yıkar. Yara yıkanmış suyla türbenin toprağı karıştırılır ve çamur yapılır. O çamurun bir miktarı hastanın yaralarına sürülür. Kalan çamur da sapan taşı büyüklüğünde yuvarlak yapıp orada kurumaya bırakılır. O yuvarlak çamurlar kuruyana kadar, yaranın da kuruması için dua edilir ve bu şekilde yaranın iyileşeceğine inanılır.

10.1.5. Gölge Çillesi

Uğursuz veya kötü niyetli olduğu varsayılan bir kadının, hamile kadının veya yeni doğmuş bir bebeğin üzerine gölgesini salması (kasıtlı yanından geçmesi) uğursuzluk olarak kabul edilmekte ve bu uğursuzluktan dolayı hamile kadına veya bebeğe gölge çillesi düştüğüne (hasta olacağına, aşırı zayıflayacağına) inanılmaktadır. Bu şekilde düşmüş çilleye gölge çillesi denilmektedir. Bebek veya kadının üzerine gölge çillesi düşmüşse de yine hasta türbeye götürülüp onun toprak üzerine düşmüş gölgesi, üzerine kısa kısa çizgiler çizilerek, kesilir. Yaşlı bir kadın eşliğinde, belirli dualarla yapılan bu uygulama da en az üç Çarşamba tekrarlanır. Veya bu her üç çeşit çille için bebek ya da kadını sadece evliyanın ağacının veya çalısının altından geçirirler. Bu uygulama da her Çarşamba üçer kez olmak üzere toplam dokuz kez çalının veya ağacın altından geçirmek şeklinde yapılır.

10.2. Bazı Ziyaret Yerlerine Özel İşlemler

Andkhoy'daki ziyaret yerlerinden bazılarında özel olarak gerçekleştirilen uygulamalar vardır. Çobanların ziyaret yerinde değneklerini bırakması, türbenin kible tarafına kazık çakma, mezara elini yüzünü sürmek, ziyaret yerinde Nevruz Bayramının kutlanması, türbeye süpürge bırakma, türbe ağacına çivi çakma, evliyaya çocuğu adamak, iki rekât namaz kılmak gibi bazı ziyaret yerlerinde yapılan uygulamalar bu kategoriye girmektedir.

10.2.1. Çobanların Ziyaret Yerinde Değneklerini Bırakması

Sadece Garabişen Evliya ziyaretinde gerçekleştirilen bu uygulama şu şekilde olur: Hayvanları hastalanan çobanlar, hayvanlarını ziyarete getirir ve ziyaretin etrafında döndürürler. Ziyaret

bittikten sonra çoban ve yardımcısı ellerindeki değneklerini ziyaret yerinde bırakıp elleri boş giderler. Ziyarete getirilen hayvan deve ise yuları bırakılır. Bazen de çobanlar çakılarını, mendillerini veya para bırakırlar. Garabişen Evliya ziyaretinde, çobanların bıraktığı değnekler ziyaret edilen tepeciğin üzerinde toplana toplana bir değnek yığını oluşmuştur.

10.2.2. Kazık Çakma

Kazık çakma uygulaması sadece İmamcan Evliya Ziyaretinde görülmüştür. Çocuğu olmayan kadınlar, türbeye gidip orada iki rekât namaz kılar, “Allah bana, bu evliya sebebiyle bir çocuk verirse bir koyun ya da keçi vereceğim” diye adakta bulunur ve dua edilir. Ziyaretçiler ileride bu adaklarını yerine getirme umuduyla türbenin kible tarafına bir kazık çakarlar. Çocukları olursa da adak hayvanlarını getirip çaktıkları o kazığa bağlar ve türbedara teslim ederler.

10.2.3. Ziyaret Yerinde Nevruz Bayramının Kutlanması

Andkhoy halkı, Nevruz bayramını Hz. Ali'nin “kadem-gâh”ı (ayak bastığı yer) olduğuna inandıkları ve bu nispetle Şah-ı Merdan dedikleri ziyaret yerinde kutlarlar. Çocuğu olmayan, görme engelli, felçli veya başka herhangi bir hastalığı ya da dileği olan ziyaretçiler, bu özel günde, her türlü hastalıklarına şifa bulabilme umuduyla 21 Mart Nevruz gününün bir gece öncesinden Şah-ı Merdan'a gelir ve orada sabahlarlar. Şah-ı Merdan'da yapılan, halkın yeni Nevruz elbiselerini giyerek geldiği bu Nevruz kutlamaları ve Cende³ dikme merasimine; Andkhoy milletvekilleri, Kaymakam, Belediye Başkanı, Emniyet Amiri ve İl Meclisi vekilleri gibi yetkililer ve bölge halkının önde gelen kişileri de katılır. Kuran-ı Kerim okunması ile başlayan kutlamalar ve Cende dikme merasimi, kaymakam ve birkaç kişinin kutlama konuşması yapması ile devam eder ve Cendenin dikilmesi ile de o günün resmi kutlaması tamamlanır. Şah-i Merdan'da yapılan bu kutlamalar halk tarafından 40 güne kadar devam ettirilir. Taliban'ın 2021 yılında tekrar ülkeye hâkim olmasıyla birlikte Nevruz bayramının resmi olarak kutlanması da yasaklanmış durumdadır.

10.2.4. Türbeye Süpürge Bırakma

Türbeye süpürge bırakma ritüeli, çocuğu olmayan kadınların türbenin kapısının önünü süpürüp o süpürgeyi ziyaret yerine bırakması şeklinde uygulanır. Pette Baba ve İmamcan Evliya ziyaret yerlerinde gözlemlenen bu uygulama Andkhoy'daki diğer ziyaret yerlerinde gerçekleştirilmemektedir. Çocuğu olmayan kadın, sabah erkenden türbeye gelip en az üç Çarşamba olmak üzere türbenin kapısının önünü süpürür, dua eder ve her seferinde süpürgesini orada bırakıp geri döner.

10.2.5. Türbe Ağacına Çivi Çakma

Dişi ağrıyan hastalar, türbeye gidip yanındaki ağaca çivi çakarlar. Ziyaret yerinin hemen yanı başında bulunan bu ağaca çivi çakıp dua edince diş ağrılarının geçeceğine inanırlar. Bu uygulama da sadece Pette Baba ve İmamcan Evliya'da görülmüştür.

11. MORFOLOJİK AÇIDAN ANDKHOY'DAKİ ZİYARET YERLERİ

Andkhoy'da mübarek olarak bilinen ve kutsallığı kabul edilen çeşitli inanç merkezleri bulunmakta ve her biri farklı amaç ve dileklerle ziyaret edilmektedir. Araştırma alanımız Andkhoy'da incelemede bulunduğumuz 18 ziyaret yerini morfolojik açıdan mezar, ağaç, taş, su kuyusu, kum tepesi, dikenli çalı, mevki ve ev gibi kategorilere ayırabiliriz.

³ Cende, Hz. Ali'nin bayrağını simgeleyen renkli bezlerle örtülü bir ağaç direktir. Her sene Nevruz bayramında dikilir. Bu uygulama, aslında Mezar-ı Şerif'te daha görkemli bir şekilde gerçekleştirilen cende dikme merasiminin tipatip benzeridir.

11.1. Mezarlar

Andkhoy'daki ziyaret yerlerinin en çoğunu mezarlar oluşturmaktadır. Bir de incelemede bulunduğumuz ziyaret edilen türbelerin tümünün çevresinde mezarlık oluşturulmuş durumdadır. Bir başka ifadeyle Andkhoy'da, içinde herhangi bir evliya veya şehide ait olan ya da ait olduğu varsayılan türbe bulunmayan bir mezarlık yoktur. Türkiye'dekine benzer şekilde bu mezarlardan bazılarının üstü açık, bazılarının üstüne kümbet yapılmıştır. Üstünde kümbet, türbe, vb. tarzda yapılar bulunan ziyaret yerlerinin bir kısmında sadece bir mezar bulunurken, diğer bir kısmında birden fazla mezarın yer aldığı görülmekte; ayrıca, meselâ Kayseri-Develi'deki Hızır-İlyas kümbeti örneğinde görüldüğü üzere hiçbir mezarın olmadığı yapıları kutsal mekânlar da bulunmaktadır ki, bunlar muhtemelen makam türbeleridir (Günay, 2003: 9). İncelediğimiz mezarlardan sadece Garabişen Evliya, Hoca Hâb ve Koçkar Ata ziyaretlerinin üzeri açık olup geri kalanı üzerine kümbet yapılmış kapalı mezarlardır. Kapalı ziyaret yerlerinden sadece birinde (Çarda Masum) on üç adet mezar bulunurken diğerlerinde tek mezar bulunmaktadır. Bunlardan Şah-ı Merdan ziyaretinde fiilen bir mezar bulunmamakta olup, burada bir makam türbesi yapılmıştır.

11.2. Ağaçlar

Araştırma alanımızda rastladığımız birtakım ağaçlar ve çalılar da kutsal kabul edilerek ziyaret edilmektedir. Bu ağaçlar ve çalılar çeşitli amaçlar ve dileklerin gerçekleşmesi için vesile kabul edilerek dualar edilmekte ve bunların yanında bazı pratikler uygulanmaktadır. Ağaçlar ve çalılar bazılarında bez, çaput, toka gibi şeyler bağlanmakta, bazılarında çivi çakılmakta ve bazılarının da etrafında dönülmektedir. Örneğin, İmamcan ve Pette Baba ziyaretlerinin yanında bulunan pette (aksöğüt) ağaçlarına diş ağrıyanlar ziyaretçiler çivi çakarak diş ağrılarını tedavi etmeye çalışmaktadırlar. Araştırma sahasında gözlemlendiğimiz ziyarete vesile edilen ağaçlar ve çalılar hepsi türbelerin yanında bulunurken bağımsız kendi başına ziyaret edilen bir ağaç veya çalıya rastlamadık. Tespitlerimize göre, Andkhoy'daki ziyaret yerlerinin hepsinde yapılan ziyaretin bir parçası olan ağaç ya da "kızgan" denen bir çeşit dikenli çalı bulunmaktadır. Türbelerin toprağından şifa niyetiyle her türlü istifada edilirken bu ağaçlar ve çalılar kesilmesi, dallarından veya yapraklarından istifade edilmesi yasaktır. Evliyanın kendi çevresini koruduğu, ağaçlarını veya çalısını kesmeye veya dallarından faydalanmaya çalışanlara gözdağı verdiğine inanılmaktadır.

11.3. Taşlar ve Su Unsuru

Andkhoy'daki ziyaret yerlerinin önemli bir unsurunu da taşlarla ilgili inanç oluşturmaktadır. Bölgede hemen hemen her ziyaret yerinde bulunduğu söylenen bir taştan bahsedilmektedir. Ziyaret eden kişinin günahı çok ise o taşı kaldıramadığı, günahı az olanların ise onu kaldırabildiğine inanılmaktadır. Yine ağaçlar ve taşlar konusunda olduğu gibi türbeden bağımsız kendi başına ziyaret edilen bir taş da bulunmamaktadır.

Ziyaret yerlerindeki ağaç, taş, çalı gibi unsurların yanında su unsuru da önemli bir yere sahiptir. Ziyaret yerlerinde uygulanan pratiklerin birçoğunda su kullanılmaktadır. Ziyaretçiler yanlarında getirdikleri su ile evliyanın toprağını karıştırıp çamur yapmakta ve o çamuru şifa niyetine el ve yüzlerine çıkan yaralara sürmektedirler. Türbelerden bağımsız olarak ziyaret edilen bir su kuyusu vardır. Bu kuyunun suyunun kutsal sayılması ve ziyaret vesilesine dönüşmesinin sebebi bir velinin bu kuyuya düşmüş olduğu inancı ile ilişkilendirilmektedir. O velinin bereketiyle göz ağrısı olanlar, baş ağrısı olanlar ve çocuğu olamayan kadınlar şifa umuduyla gidip o kuyunun içine bakmaktadırlar. Bu su kuyusuna ziyarete gelen kadınlar, üzerlerini bir bez ile örtüp kuyunun içine bakarlar. Gözü ağrıyanlar o kuyudan su çekip gözlerini o suyla yıkarlar. Kuyunun içinde yıldızların veya dolunay görüldüğünü söylerler. Kuyuya bakan kadının gözüne kaç tane yıldız görünürse o kadar çocuğunun olacağına, dolunay görünürse ise yine çocuğunun olacağına ve ziyaretçinin bahtı açık olacağına işaretler.

Ziyaretçinin gözüne hiçbir şey görünmediyse ise evladının olmayacağına işarettir. Görüştüğümüz bir kadın ziyaretçi: “ben kendim de bu kuyuya bakıp yıldızları gördüm, Selbi (kadın ismi) de görmüş, Aknabat Eke (kadın ismi) ise dolunay görmüştür”. şeklinde beyanda bulunmuştur.

11.4. Kum Tepesi

Türk halk dindarlığı içerisinde kutsallık bazen "dağ, tepe gibi doğal oluşum ve mevkiler"de tezahür edebilmekte... her halükârda, onların bu kutsiyeti kazanmalarında bir olay ya da efsane rol oynamakta; ancak, bu efsanelerin önemli bir bölümü yazılı kültüre erişemediği için bugün unutulmuş bulunmaktadır (Günay, 2003: 14). Afganistan'ın Türkmenistan sınırı üzerinde bulunan çölün ortasında yer alan Garabişen Evliya adındaki ziyaret yeri bir kum tepesinden ibarettir. Bir zamanlar Ruslardan kaçarken çölde şehit düşen bir şehidin mezarının burada olduğuna inanılmaktadır. Üzerine gidip gözlem ve incelemede bulunduğumuz ziyaret merkezinde, üzeri ziyaretçilerin bıraktığı değnek yığıyla örtülü bir küçük kum tepesi ile karşılaştık. Bu kum tepesi kutsal bilinerek ziyaret edilmekte ve etrafında hasta hayvanlar döndürülmektedir. Yine Köne Korgan köyünün yanı başında bulunan “Heley Çage” adında bir kum tepesi köy halkı tarafından kutsal olduğuna ve şifa verici özelliğinin bulunduğu inanılarak ziyaret edilmektedir. Özellikle ayağı ağrıyan ziyaretçiler gidip o kum tepesine ayaklarını gömerek tedavi olmaya çalışmaktadırlar.

11.5. Şehit Evi

Köne Korgan köyünde bir gece evine giren hırsızlar tarafından iki çocuğu ile birlikte şehit edilen bir kadının, şehit edildiği oda ziyaret yerine dönüştürülmüştür. Evine giren hırsızlar tecavüz etmek isteyince kadın bağırıp çağırarak onlara karşı kendini savunmaya çalışınca hırsızlar ateş ederek kadını iki çocuğu ile evinde şehit ederler. Kadının şehit edildiği odaya akan kanını o odada toplayıp bir mezar şekline dönüştürmüşler. Bir kadın ziyaretçinin anlattığına göre günümüzde bu şehit evinin ziyaretçileri azalmış ise de ilk günlerde bu ev âdeta ziyaretçi akınına uğramıştır. Ziyaretçiler önce bu evi ziyaret eder sonra da o şehit kadının defnedildiği mezarı ziyaret ederler.

Bunlarla birlikte adlarına herhangi bir türbe veya makam ziyareti bile bulunmayan bazı pirlar de vardır. Bunlara çobanların ve çiftçilerin adlarına dua ettikleri ve adaklar adadığı Çoban Ata ve Baba Dikhan'ı örnek verebiliriz. Yine Andkhoy'da bulunan, hangileri olduğu belli olmayan yedi ziyaret yerinden bahsedilmekte ve yedisini aynı günde ziyaret eden kişinin duasının kabul olacağına inanılmaktadır.

12. TÜRBE ZİYARETLERİNDEN AMAÇ ve BEKLENTİLER

İnsanlar, gündelik hayatta karşılaştığı maddi ve manevi tüm ihtiyaç ve beklentilerini, kendi imkânlarıyla karşılayamayıp sıkıştıkları durumlarda türbe ziyareti gibi eylemlere yönelmektedir. Türbeler birçok kişi tarafından bir ümit kapısı olarak görülmekte, kişiler bu ziyareti, ihtiyaçlarını elde etme ve sıkıntılardan kurtulma yeri olarak görmektedirler (Yılmaz, 2016: 551). Bu çaresizliklerin başında da sağlık problemleri gelmektedir. Afganistan genelinde olduğu gibi halkın maddi durumunun zayıf olduğu Andkhoy'da da devlet tarafından verilen sağlık hizmetlerinin yetersizliği fazlasıyla hissedilmektedir. Halk, gündelik yaşamda karşılaştığı birçok sorun için türbelere müracaat ettiği gibi sağlıkla ilgili sıkıntılarını çözmek için de türbelere yönelmektedir. Araştırma sürecinde elde ettiğimiz verilere göre türbe ziyaretlerinden amaç ve beklentilerin başında evlat sahibi olabilmek, çocuk hastalıklarının iyileşmesi ve çocukların uzun yaşaması gibi beklentiler gelmektedir. Bunun yanında basit bir sivilce veya hayvan hastalıklarının tedavisi için bile türbelere gidilmektedir. Ziyaretçiler, böyle güç ve sıkıntılı durumlarda ziyaret yerlerine müracaat etmekte ve oralarda yatan zatların aracılığı ile Allah'a dua etmektedirler. Türbe ziyaretleri genellikle güç bir işin gerçekleşmesi,

bir hastalığın iyileşmesi, çocuk sahibi olmak, mal-mülk (ev, araba, eşya vb.) sahibi olmak veya manevi huzur bulmak gibi amaçlara yönelik olarak yapılmaktadır (Türk, 2009: 36). Dolayısıyla türbe ziyaretleri insanların hayatlarında başvuracakları önemli bir yer haline gelebilmektedir. Ziyaretçiler, beklenti ve taleplerini bizzat kabirden ya da orada yatan kişiden dilemediklerini, bu kabirlerin Allah'ın dostu ve sevdiği zatların kabri olduğuna inandıkları için bunları birer vesile olarak düşündüklerini söylemektedirler. İnsanların ihtiyaçları pek çok ve çeşitlidir. Bu bakımdan ziyaret yerlerine de çok çeşitli dilek, istek, adak, murat ve hacetlerle gidilmektedir (Günay vd., 2001: 87). Ziyareten amaç ve beklentiler herkesin ihtiyacına göre değişmektedir. Kimin ne ihtiyacı varsa ve bunu kendisi kolaylıkla karşılayamayacak durumda ise çare türbeye başvurmakta aranmaktadır.

Görüştüğümüz ziyaretçilere sorduğumuz “burayı niçin/neler için ziyaret edersiniz, amacınız ve beklentileriniz nelerdir?” sorusuna şu yanıtları aldık: Evlenmek, çocuk ya da erkek çocuk sahibi olmak, çocukların hastalıklardan (felçli, zamanında yürüyemeyen veya konuşamayan, aşırı zayıflayan, vücuduna yara çıkan, yaramaz ve sürekli ağlayan çocuklar) kurtulması, sıkıntıdan kurtulmak ve rahatlamak, sevap kazanmak, ayet okumak, dua etmek, manevi bir hava yaşamak, hastalıklardan kurtulmak, kısmet açmak, gurbetteki veya ceza evindeki yakınlarının sağ salim dönmelerini dilemek, kaybolan önemli bir şeyin bulunması, uğursuzluktan kurtulmak, evliyadan medet ummak, kötülüklerden arınmak, hayvanların hastalıklarının iyileşmesi, mal-mülk sahibi olmak, gündelik yaşam zorlukları için. Bununla beraber bölgede belli spesifik amaçlar için ziyaret edilen mekânlar da bulunmaktadır. Mesela Şah-ı Merdan ve Pette Baba'ya daha çok felçli, konuşamayan, görme engelli, bedensel engelli çocuklar tedavi umuduyla götürülmektedir. Yine Pette Baba ve İmamcan Evliya'yı diş ağrısı olan hastalar ziyaret etmekte ve türbenin yanında bulunan pette (aksöğüt) ağacına çivi çakarak dişlerini tedavi etmeye çalışmaktadırlar. Keza ayağı ağrıyan, romatizma gibi hastalıkları olanlar Köne Korgan köyündeki “Heley Çağ” denilen kum tepesine gidip tedavi olma umuduyla bir süreliğine ayaklarını kuma gömmektedirler. Garabişen Evliya'ya ise daha çok hastalanan hayvanlar götürülmektedir. Her ne kadar yukarıda andığımız bazı ziyaret yerleri bazı özel amaçlar için ihtisaslaşmış iseler de her çeşit dilek ve amaç için herhangi bir ziyaret yerine gidilebilmektedir.

Birçok yerde olduğu gibi Andkhoy'da da türbe ziyaretçilerinin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bunun da etkisi ile olsa gerekir ki ziyaretçileri ve adaklarını, amaç ve beklentileri açısından incelediğimizde, birinci sırada çocuk sahibi olmak için başvuranlar gelmektedir. Bunu felçli, vücutlarına yara çıkan ve aşırı zayıflama gibi çocuk hastalıklarının tedavisi amacıyla yapılan ziyaretler izlemektedir. Andkhoy'da sevap kazanmak, dua etmek, psikolojik rahatsızlıklardan kurtulmak ve mal-mülk sahibi olmak gibi beklentiler için yapılan ziyaretlere ise daha az rastlanmaktadır. Her toplumda hayat ve geçim şartları farklı olduğundan insanların ihtiyaçları da içinde buldukları toplumun imkân ve şartlarına göre şekillenmektedir. Bu ihtiyaçlar türbe ziyaretlerinden beklentilerde de kendini göstermektedir. Örneğin, Andkhoy'da sağlık hizmetleri kısıtlı olduğu için birçok kişi kendince bir çare aramaktadır. Türbe ziyaretlerinden beklentiler arasında en başta çocuk sahibi olmak ve çocuk hastalıkları gelmektedir. Yine, kırsalda hemen hemen herkes kendi işini yapmakta veya mevsimlik işlerde çalışmaktadır. Türkiye'deki ziyaret yerlerinde sıkça rastlanan iş bulmak veya sınav geçmek gibi amaçlarla ziyarete başvuran kimseye rastlamadık.

13. ANDKHOY'DAKİ ZİYARET YERLERİNİN TİPOLOJİSİ

13.1. Tarihi açıdan

Araştırma alanımızdaki ziyaret yerlerini tarihi açıdan incelediğimizde tarihi tipler ve anonim tipler şeklinde iki kategoriye ayırabiliriz:

13.1.1. Tarihi Tipler

Bu kategoriye tarihi kimlikleri hakkında az çok bilgi sahibi olduğumuz şahsiyetlere ait olan ziyaret yerleri girmektedir. Bununla birlikte bu kategoriye giren ziyaret yerleri hakkında da menkıbevi bilgiler daha çok ön plana çıkmaktadır. Baba Veli, Çarda Masum, Şah-ı Merdan ve Hâce Hâb ziyaret yerleri hakkında araştırmacı yazar Muhammed Emin METİN tarafından derlenip yazılan tarihi bilgiler bulunmaktadır.

13.1.2. Anonim Tipler

Bu kategoriye ise haklarında hiçbir tarihi bilgiye ulaşamadığımız, isimleri ve kimlikleri bilinmeyen evliyaların ve şehitlerin yattığına inanılan ziyaret yerleri girmektedir. Yine herhangi bir pir veya şehit ile ilişkileri farz edilerek kutsallaştırılmış olan su kuyusu ve kum tepesi gibi ziyaret yerleri bu kategoriye dâhildir. Araştırma alanımızda karşılaşmış olduğumuz, kimlikleri bilinmeyen, kendilerine ait herhangi bir ziyaret yeri dahi bulunmayan ve sadece onların adlarına adak adanıp dua edilen Baba Diykhan ve Çoban Ata gibi motifler de bu kategoriye dâhil edilebilir. Bölgedeki ziyaret yerlerinin çoğunluğunu oluşturan bu tipin örneklerini Koçkar Ata, Nur Ata, Pette Baba, İmamcanlar, Garabişen Baba gibi ziyaret yerleri oluşturmaktadır.

13.2. Cazibe ve Etki boyutları Açısından

Andkhoy bölgesindeki ziyaret yerlerini gördükleri ilgi ve çekicilikleri açısından incelediğimizde şu iki tiplerle karşılaşmaktayız: Mahalli tipler ve bölgesel tipler

13.2.1. Mahalli Tipler

Cazibeleri ve etki alanları buldukları köy veya civarındaki birkaç köyle sınırlı olan ziyaretler bu kategoriye girmektedir. Koçkar Ata, İmamcan Evliya, Pette Baba gibi ziyaretler bu gruba örnek verilebilir.

13.2.2. Bölgesel Tipler

Buldukları köy ve kasaba dışında da tanınan ve ziyaretçileri kendine çekebilen ziyaretler bu gruba dâhildir. Komşu il ve ilçelerden de ziyaretçileri bulunan Baba Veli ziyareti bunun en bariz örneğidir.

13.3. Amaç ve Dilekler Açısından

13.3.1. Tek Bir Amaçla Ziyaret Edilen Tipler

Bu tipteki ziyaretlere genelde hastalıklardan şifa bulmak için gidilmektedir. Garabişen Baba hayvan hastalıklarının tedavisi için ziyaret edilirken Pette Baba, İmamcanlar ve Şah-ı Merdan daha çok çocuk hastalıkları, felçliler ve konuşamayan çocukların tedavisi amacıyla ziyaret edilmektedir.

13.3.2. Genel Amaçlı Tipler

Bunlar her çeşit amaç ve dilek için ziyaret edilen türbeler, su kuyusu, kum tepesi gibi ziyaret mekânlarıdır. Araştırma alanımızdaki her ziyaret yeri buna örnek verilebilir.

13.4. Kutsiyetin Menşeleri Açısından

13.4.1. Hz. Ali ve Onun Neslinden Olanlar

Andkhoy'da Hz. Ali ve onun nesli ile ilgili iki ayrı yerde ziyaret merkezi mevcuttur. Adına, Hz. Ali'ye nispetle Şah-ı Merdan denen ve onun yoldan geçerken burada konakladığına inanılarak yapılan bir ziyaret yeri bulunmaktadır. Yine Hz. Ali'nin torunu İmam Zeynelâbidîn'in mezarının Andkhoy'da olduğuna inanılmaktadır. Köne Korgan köyünde İmamcanlar diye bilinen ziyaretin İmam Zeynelâbidîn'in mezarı olduğunu söylemektedirler.

13.4.2. Kadın Şehitler

Araştırma alanımızda şehit edildiği ev ve mezarı ziyaret edilmekte olan bir kadına ait ziyaret yeri bulunmaktadır. Evine giren hırsızlar tarafından iki çocuğu ile birlikte şehit edilen kadın şehidin oda ve mezarı kutsal kabul edilerek bölge halkı tarafından ziyaret edilmektedir. Yine Ruslardan kaçarken çölde diri kaybolan yedi genç kızdan bahsedilmektedir. Onların şehit oldukları ve hala geceleri def çaldıkları anlatılmaktadır.

13.4.3. İsimsiz Pirlar

Haklarında hiçbir tarihi veya menkıbevi bilgi bulunmayan, isimleri belli olmayan ve adlarına bir ziyaret yeri dahi bulunmayan pirlar de vardır. Çobanların piri olduğu kabul edilen Çoban Ata ve çiftçilerin piri denilen Baba Diykhan motiflerine dua edilmekte ve adaklar adanmaktadır.

13.4.4. Makam Türbeleri

Andkhoy bölgesinde, üç adet makam türbesi bulunmaktadır. Biri Hz. Ali'ye atfedilen Şah-ı Merdan türbesidir. Bunun yanı başında bulunan ve Şah-ı Merdan'la birlikte ziyaret edilen bir başka makam türbesi de Hz. Ali'nin hizmetçisi olduğu söylenen Baba Kamber adına yapılmıştır. Köne Korgan köyünde de İmam Zeynelâbidîn adına bir makam türbesi oluşturulmuştur.

14. SONUÇ

Bu araştırmada, Kuzey Afganistan bölgesinde bulunan bir ilçe olan Andkhoy'daki kutsal kabul edilen mekânları ziyaretle ilgili inanç ve uygulamalar tespit edilmeye ve bu mekânların durumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemini tercih ettiğimiz çalışmamızda öncelikle konuyla ilgili dokümanlar incelenmiş ve ardından da ilgili sahaya gidilip gözlem ve mülakat teknikleri uygulanarak birinci elden veriler toplanmıştır. Bölge halkı kutsal kabul ettikleri ziyaret yerlerine çeşitli amaçlarla gitmekte ve buraları bir manevi huzur bulma yeri olarak görmektedirler. İnsanları ziyaret yerlerine cezbeden şey ise, bu yerleri, gündelik hayatta karşılaştıkları hastalık ve evlat sahibi olmak gibi temel sorunlara bir ümit kaynağı olarak görmeleridir. Bu yüzden ziyaret esnasında âdeta ibadet edermişçesine huşu içinde bir havaya girmektedirler. Elde ettiğimiz veriler ışığında, ziyaret merkezlerine olan ilginin yoğun olduğu gözlemlenmiş, evliyalar ve türbelerle ilgili anlatılan menkıbeler ve kerametlere karşı yoğun bir inanma eğiliminin bulunduğu tespit edilmiştir. Ziyaretçiler, türbenin etrafında dönmek, mum yakmak, türbeye adak adamak gibi bazı pratikleri günah diye duyduklarını anlattıkları halde yine bu pratiklerden vaz geçememektedirler. Mollalar, (din adamları) türbeleri ziyaretin ne amaçla ve nasıl yapılması gerektiğini, “doğru ziyaret şekillerini” her ne kadar anlatsa da halk, bu merkezleri, dileklerini Allah'a iletme aracı olarak görmekte ve eskiden bildikleri gelenekleri uygulamaya devam etmektedir.

Türbe ziyaretine en çok müracaat edenler ise, birçok yerde olduğu gibi, kadınlardır. Kuzey Afganistan bölgesinde özellikle de Andkhoy'da neredeyse hiçbir sosyal faaliyet hakları bulunmayan kadınların, başları sıkıştığı her anda gidebildikleri tek yer olan türbe ziyareti âdeta gündelik yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Kadın ziyaretçiler, türbe ziyaretine genelde yalnız gitmemekte ve özellikle de üç, beş veya yedi hafta devam eden periyodik ziyaretlerde ziyaretçilere mutlaka yaşlı bir kadın eşlik etmektedir. Ziyaretçilere eşlik edecek olan bu kadın ziyaretçinin mutlaka temizlenmiş olması yani menopoz dönemine girmiş olması gerekmektedir. Tüm mezarlıklar, bir evliya veya şehit türbesinin etrafında oluşturulmuş ve onun adıyla anılmaktadır. Bir başak ifadeyle Andkhoy bölgesinde, merkezinde bir evliya, şehit veya velinin türbesi bulunmayan mezarlık yoktur. Nevruz bayramı gibi milli bayramlar Baba Veli, Şah-ı Merdan vb. ziyaret yerlerinde kutlanır hale gelmiştir. Anlaşılan geleneksel ve milli bayramlar dinleştirilmiştir. Hz. Ali ve onun soyuna olan ilgi gözlemlenmiştir. Şah-i Merdan ve İmamcan Evliya ziyaretleri, Hz. Ali ve torunu İmam Zeynelâbidîn'in adına yapılmış

makam ziyaretleridir. Evliyaların, doğusunda Şah-ı Merdan, ortada Baba Veli ve batısında da Pette Baba ve Garbişen evliya olarak, her türlü musibet ve belaya karşı Andkhoy’i koruduğuna inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Afganistan Anayasası, 2004.

Aça, M. (2009). Trabzon-Şalpazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(1), 21-34.

Altun, I. (2010). Kocaeli’de Türbelerle İlgili İnanış ve Uygulamalara Örnek: “Sultan Baba”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(37), 173-185.

Baldauf, I. (2007). The Dâyı-Kârgıl of Andkhoy: Language, History, and Typical Professions. Discourses on Local Identity. *ASIEN*, 1(104), 135-152.

Bayar, E. (2021). Afganistan’da Zealotçular Mı Galip Geldi? *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 456-499.

Çelik A. (1999). *Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü*. Trabzon: Trabzon Valiliği Kültür Müdürlüğü Yayınevi.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK] Avrasya Bölge Direktörlüğü, (Ocak 2021). <https://deik.org.tr/>

Fevzi, F. (2012). Afganistan’da Türk Kültürü ve Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 549-553.

Güleç, M. M. ve Bilgin, V. (2018). Halk Dindarlığı’nın Gündelik Hayattaki Görünümü ile İlgili Sosyolojik Çözümleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 73-108.

Günay, Ü., Güngör H., Taştan, A. & Sayım H. (2001). *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması “Kayseri Örneği”*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınevi.

Günay, Ü. (2001). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Günay, Ü. (2003). Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 5-36.

Jarring, G. (1939). *On The Distribution of Turk Tribes in Afghanistan*. Lunds: Lunds Univeritets Arsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 35. Nr 4.

Kalafat, Y. (1994). *Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Afşarlar, Kazaklar) ve karşılaştırmalı halk inançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Kazu, İ. Y. ve Güleçen, S. (2008). Afganistan Eğitim Sisteminin İncelenmesi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 25-31.

Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Kitapçılık AŞ.

Oymak, İ. (2002). *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*. Malatya: Kubbealtı Yayınları.

Saray, M. (1988). Afganistan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 1, ss. 401-408). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Sıddiği, J. (2007). Afganistan’da Yükseköğretimde Din Eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48(2), 135-148.

- Türk, H. (2009). *Evliyalar Diyarı Hatay: Kültürlerin Bin Yıllık Hoşgörüsü*. Adana: Karahan kitapevi.
- Uçar, F. (2010). *Türk Dünyası*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yarqin, M. H. (2010). *Atlas Etnografi-i Akvam-ı Velayet Cevizcan*. Kabil: İntişarat-ı Khorasan Gazanfer Yayınları.
- Yeğın, H. İ. (2015). Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Sebepleri: Hayrettin Tokâdî Türbesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 277-302.
- Yıldız, M. C. (2013). Harput'taki Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Ritüellere Din Sosyolojisi Açısından Bakış. E. Çakar (Ed.), *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 879-892). Elâzığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi
- Yılmaz, E. (2016). Türbe Ziyaretlerinin Sebepleri ve Fert Üzerindeki Etkileri: Bilecik Örneği. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(2), 531-552.